

HANTVERK OCH SKOMAKERI

Falbygdens och Falköpings historia

**FALBYGDENS
MUSEUM**
FALKÖPING

Innehållsförteckning

Hantverkarevisa.....	2
Skrå och skråväsende.....	3
- Utbildning.....	3
- Skråväsendet försvinner.....	5
Falköpings hantverksförening.....	6
Hantverk på landsbygden.....	9
Hantverk i Falköping.....	11
- Boende och social status.....	11
Skomakaryrket.....	16
- Skomakarverktyg och skotillverkning.....	22
Litteratur och källor.....	25

Häftet “Hantverk och Skomakeri” behandlar hantverkets historia i Falköping och på Falbygden, från skråväsendet tid fram till början av 1900-talet.

Häftet togs fram 1987 av Falbygdens museum i samråd med skolförvaltningen, med bidrag från länskolnämnden inom projektet “Kultur i skola”. Det ingick då i ett studiematerial för åk 8.

Omslagsbild: Skolplansch “Skomakarverkstad”.

Foto: Falbygdens museums bildarkiv och Skara Läns museums bildarkiv.

Text och utformning: Katarina Johansson, 1987.

Överföring till digitalt format och redigering: Cecilia Jensen, 2020.

Hantverkarevisa

Sneckarn nöckar än sin hövel,
gullsmen drellar mä sett börr.
Å skomakarn gär allt stövel
bäst för hånn sum han gjort förr.

Mäster å gesäll å läring,
alla gär så gött di kan.
Ja, di fö'r sek på si näring
å står i för kong å lann.

Än står smen ve stä't mä slägga
På sett bol, sum förr, i kôrs
flinke skraddarn lägger lägga.
Hattmakarn - han är hos Fôrss.

Mäster å gesäll å läring,
alla gär så gött di kan.
Ja, di fö'r sek på si näring
å står i för kong å lann.

Sotarn kravlar kring på tak'a,
futtegrafen tar å fôlk.
Bagarn knör å bakar kaka,
tess dä truter mjöl å mjôlk

Mäster å gesäll å läring,
alla gär så gött di kan.

Ja, di fö'r sek på si näring
å står i för kong å lann.

Målarn mä sin pensel målar
nöckar spruta mä ett gränn
Å barberarn står å tvålar
in di skäggie för hånn.

Mäster å gesäll å läring,
alla gär så gött di kan.
Ja, di fö'r sek på si näring
å står i för kong å lann.

Trä'går'smästarn, klockemakarn
bröggarn, slaktarn, tappesörn,
örket sett nok övervakar'n
um han öj nämns fabrikörn.

Mäster å gesäll å läring,
alla gär så gött di kan.
Ja, di fö'r sek på si näring
å står i för kong å lann.

Dä ä gevet, dä blir doner
va en mäster han'skas mä.
Hantverk dä har traditioner,
dä ä nöt rejält mä dä!

Mäster å gesäll å läring,
alla gär så gött di kan.
Ja, di fö'r sek på si näring
å står i för kong å lann.

Av JÖNN, John Liedholm

Skrå och skråväsende

Under medeltiden och fram till 1846 var städernas hantverkare organiserade i olika yrkeskårer. Dessa kallades för skrå och systemet kallades för skråväsende. Skräddarna i Stockholm bildade det första skrået 1356. Ordet skrå betyder torrt skinn, pergament, och syftar på det skinn som skråhantverkarna under medeltiden skrev sina regler och stadgar på. Det svenska skråväsendet hämtade sina förebilder från Tyskland.

Skråväsendet fanns endast i städerna. På landsbygden var det förbjudet för hantverkare att bedriva handel och hantverk. Skråväsendet var väl organiserat och hantverkaren tvingades att följa de regler och förordningar som skrået hade fastställt.

Huvudsyftet för ett skrå var att kontrollera hantverkets kvalitet och att reglera antalet yrkesutövare. Ingen hantverkare kunde, utan att vara medlem i skrået och avlagt mästarprovet, öppna en egen verkstad. Skrået fastställde också lönerna för både lärling och gesäll. Dessutom gav man ekonomiskt stöd till behövande medlemmar.

För att ett skrå eller ämbete skulle kunna bildas krävdes att det fanns tre mästare inom samma hantverk. I början av 1800-talet var städerna i Skaraborg små och hantverkarna var få. Därför var det vanligt att mästare från olika städer i länet slöt sig samman och bildade skrån.

Utbildning

Inom varje skråämbete fanns tre yrkeskategorier: lärling, gesäll och mästare. Mellan grupperna fanns en klar rangordning. Varje grupp hade särskilda rättigheter och skyldigheter att följa. Lärlingar och gesäller fick t ex inte umgås på fritiden.

Lärpojken utbildning varade i 3-5 år. Under lärotiden bodde och åt lärpojken hos mästaren. Någon lön utöver mat och husrum fick han inte. Lärpojken hade ofta sin sängplats i verkstaden. Arbetsdagen var lång och arbetsam. Han fick utföra de allra enklaste, tråkigaste och smutsigaste sysslorna. Han sprang ärenden åt mästaren och gesällen.

För att bli gesäll måste lärlingen utföra ett arbetsprov, "gesällstycke". Arbetsprovet skulle granskas och godkännas av mästareämbetet som utfärdade gesällbrevet. Gesällbrevet var ett intyg som gav den nya gesällen rättighet att söka arbete hos mästare.

"Så där i mitten av 1800-talet fanns inte mer än ett femtontal hantverkare och ett tiotal gesäller i staden. Gesällerna kunde ha så där 2.50 i veckan och så fick de mat och husrum hos mästaren. När det kom gesäller, så fick en ge dem några öre så att de hade till mat. De skulle åtminstone ha en 25-öring när de kom. Och det var ofta en fick besök av gesäller som sökte arbete. När gesällen var utlärd, så fick han göra mästarprov. Snickargesällen fick göra en möbel, skräddargesällen fick sy en kostym på egen hand. Så blev hans arbete synat av mästarna. Om det blev godkänt så fick han brev på att han var utlärd mästare. Lärlingen fick gå tre år, innan han fick någon betalning. Han fick bara maten och husrum. Och så var det att gå upp, när solen gick upp. Så gick en utom väggen om som- markvällarna och satte sig att sy så länge en såg. Till mat fick man en liten sellabete, potatis och havrabröd." (Uppteckn. Falb. Museum)

Också gesällen bodde oftast hos mästaren. Förutom kost och logi fick han, till skillnad från lärlingen, lön för det arbete han utförde. För att öka sin yrkesskicklighet gav sig gesällen ut på vandring. Han arbetade hos olika mästare på skilda orter i Sverige. Gesällerna blev viktiga nyhetsförmedlare. De spred nya stilmönster och visste vad som på den tiden var modernt och populärt.

Under vandringarna måste gesällen visa sin gesällbok för de mästare han arbetade hos. Gesällboken var det bevis som intygade var och hur länge gesällen hade arbetat och om han var att rekommendera.

Gesällvandringen varade i ca 3 år. Det var ovanligt att gesällen var gift. Inom vissa skrån var det inte tillåtet för gesällen att gifta sig innan han hade avlagt sitt mästarprov och blivit upptagen i mästarämbetet. Den nyblivne mästaren hade först då rätt att etablera en egen verkstad.

Tre garvargesäller i början av 1870-talet.

Skråväsendet försvinner

1846 avskaffades skråväsendet. Detta innebar att mästarämbetet togs bort och ersattes av obligatoriska hantverksföreningar. Hantverksföreningarna hade i stort sett samma uppgifter som skråämbetet, d.v.s att värna om yrkesskickligheten och kvaliteten och utfärda mästarbrev och gesällbrev.

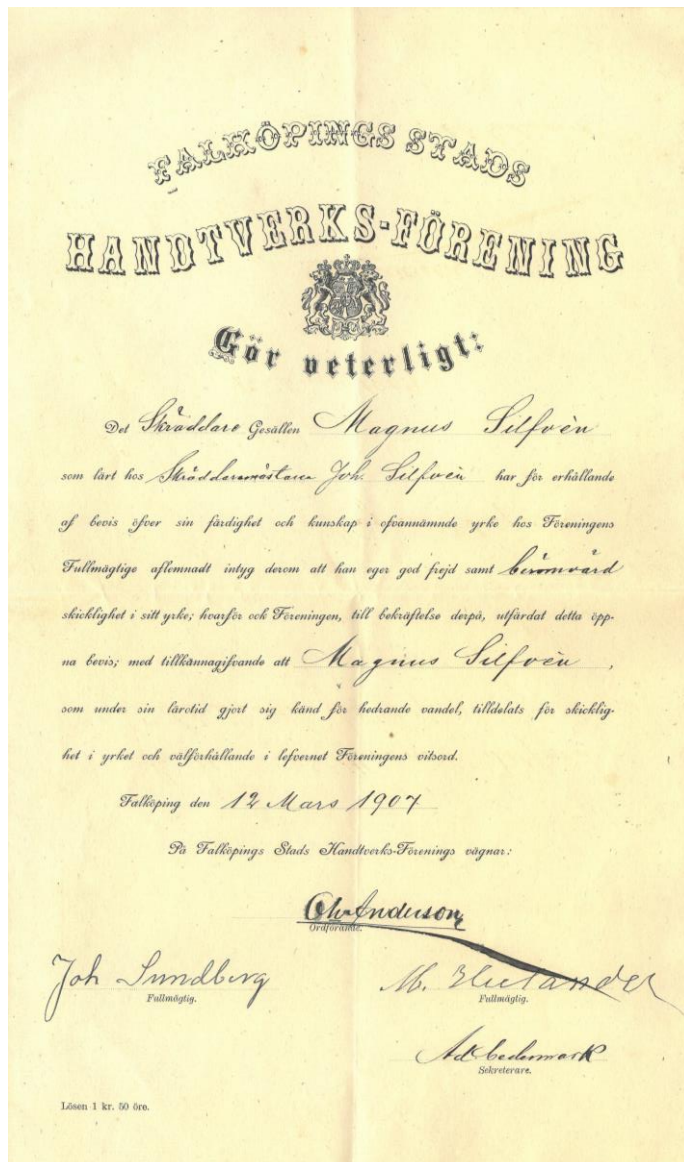
1864 kom ännu en förordning av betydelse. Den innebar att full näringsfrihet infördes. Kortfattat betydde det att mästarbrevet avskaffades och att det blev tillåtet för alla medborgare att bedriva handel och hantverk. De obligatoriska hantverksföreningarna avskaffades också. Några tiotal år senare bildades frivilliga industri- och hantverksföreningar.

Den tidigare så viktiga kvalitetskontrollen av hantverket upphörde. Även om skråväsendet försvann, så höll man ändå fast vid en del skråtraditioner och regler. Gesällvandringar t.ex. förekom även i början av 1900-talet.

Falköpings hantverksförening

Falköpings Hantverks- och Industriförening bildades 1880. Föreningens huvudsyfte var att stödja lärlingsutbildningen och sträva efter god hantverksskicklighet. Aftonskolor anordnades där lärlingarna läste kurser i matematik, svenska och välskrivning. 1920 ombildades aftonskolan till en lärlings- och yrkesskola. Hantverksföreningens valspråk löd "Till yrkenas förkovran". Vid föreningens sammanträden bedömdes och godkändes gesällprov och gesällbrev utfärdades. Ibland betalades bidrag ut till t.ex. hantverksänkor.

Det var inte obligatoriskt att vara medlem i hantverksföreningen. Troligen var det bara de större hantverkarna som hade stor verkstad och flera anställda som var medlemmar i föreningen. Under några år var Johan Sundberg kassör i föreningen, som vi känner till från Sundbergska hemmet.

Gesällbrev för skräddargesällen Magnus Silfvén 1907.

Sommaren 1910 arrangerade Falköpings Hantverksförening en industriutställning som blev mycket omtalad och lyckad. Hantverkare från hela Skaraborg kom till Falköping för att ställa ut och visa sina produkter.

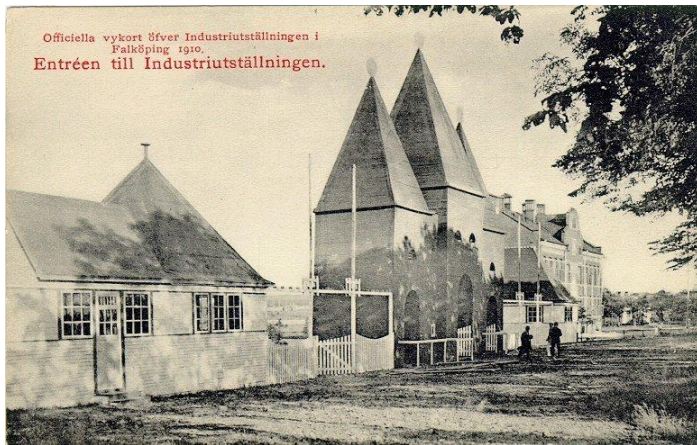
Utställningsaffisch från Falköpings Hantverks- och Industriutställning 1910.

Översiktsbild över Hantverks- och Industriutställningens område. Till vänster syns Centralskolan.

Officiella vykort öfver Industriutställningen i Falköping 1910.
Industriutställningens öppnande.

Officiella vykort öfver Industriutställningen i Falköping 1910.
Entréen till Industriutställningen.

Officiella vykort öfver Industriutställningen i Falköping 1910.
Parti af Industriutställningen.

Officiella vykort öfver Industriutställningen i Falköping 1910.

H. M. Konungens besök å Industriutställningen.

Hantverk på landsbygden

Även om all handel enligt lag var förbjuden på landsbygden före 1864, kunde ingen hindra landsbygdsbefolkningen från att själva utföra lokalt byhantverk.

Det fanns olika slag av hantverkare förutom gårdarnas eget hantverksskickliga folk. En del hantverkare reste runt i gårdar och byar och tillverkade de varor som behövdes. Råvarorna fanns på gårdarna men redskapen hade hantverkaren med sig. Hantverkaren fick sin lön in natura, d.v.s. i form av mat och logi.

Sockenskomakare uppställda för fotografering.

Andra hantverkare hade sina egna fasta verkstäder i byn. Det var s.k. sockenhantverkare, vanligen skomakare, skräddare och smed. Till dem kom byborna och beställde sina varor. Sockenhantverkaren kunde också ha sin verkstad hemma i bostaden som kanske rymde två rum och kök. Dessa hantverkare lydde inte under skråbestämmelserna. De hade tillstånd av sockenstämman att driva hantverk.

De resande hantverkarna var viktiga nyhetsförmedlare. När hantverkarna kom till byn eller gården samlades man för att lyssna på nyheter och historier från andra orter.

Smedjan i byn.

Hantverk i Falköping

I staden var många människor sysselsatta med handel och hantverk. Före 1864 var allt hantverk hänvisat till städerna. Vi fick också en befolkningsökning och många människor flyttade in till städerna. I Falköping ökade befolkningen betydligt i samband med järnvägsbyggandet, 1850 bodde här 688 invånare och 1900 var invånarantalet 3135.

Åren runt sekelskiftet 1900, fanns i Falköping nästan 30 olika hantverksyrken: bagaren, plåtslagaren, bokhållaren, garvaren, gelbgjutaren, glasmästaren, guldsmeden, handskmakaren, hattmakaren, kakelugnsmakaren, kopparslagaren, målaren, sadelmakaren, skomakaren, skorstensfejaren, skräddaren, slaktaren, smeden, snickaren, sockerbagaren, spegelmakaren, sämskmakaren, tunnbindaren, urmakaren, trädgårdsmästaren, färgaren, repslagaren, byggmästaren, bryggmästaren. Det är få av de gamla hantverken som finns kvar idag. Några hantverk kom dock att utvecklas till stora företag.

Hantverkarna arbetade efter beställning. De tillverkade stadsbefolkningens vardagsvaror t.ex. kläder och skor. De blev anlitade vid beställning av möbler, reparation i lägenheten, vid slakt med mera.

"Charles Andersson gjorde alla våra möbler när vi gifte oss, sängkammarmöbeln i mahogny och matsalmöbel i ek. Det var ett välgjort arbete. Han hade sin snickarverkstad i huset inne på gården, han hade sin lägenhet i huset åt gatan, han ägde väl gården". (Uppteckn. Falb. Museum)

Charles Andersson tillverkade en del möbler till handelsfamiljen Sundberg i Falköping, bland annat bord, stolar, soffa och fåtöljer. De finns idag i museets samlingar.

Exempel på möbler tillverkade av Charles Andersson.

Boende och social status

Hantverkarna bodde i Gamla stan och vid gatorna kring torget. Hantverkskåren var ingen enhetlig grupp. De levde under mycket skilda ekonomiska förhållanden. Det fanns hantverkare som ägde sin affärsrörelse och hade stor verkstad med flera anställda och det fanns småhantverkare som levde på tillfälliga uppdrag och i stort hade sin verkstad inrymd i bostaden.

Storhantverkarna bodde främst på Storgatan. De ägde sina fastigheter som rymde både bostad, verkstad och affärslokal. För att driva verkstad och affärsrörelse krävdes flera anställda. Mössmakare Johan Sundberg tillhörde stadens socitet. Han var väl ansedd och höll en hög standard och kvalitet på sina varor.

"Sadelmakare Mejel hade sin verkstad i nuv. Medins hus vid Nygatan. Där hölls han mest med sitt sadelmakeri, i första våning och så bodde han ovanpå. Han räknades till de bättre och mera ståndsmässiga hantverkarna på sin tid, ja han tillhörde hantverkssocteten. Han förde stort hus och hade flera gesäller. Han stod ofta och sålde selar på torget - särskilt på marknaderna."
(H. Svensson 1970)

Repslagaregatan i Gamla stan med låg trähusbebyggelse.

"De större hantverkarna umgicks mycket med varandra. De voro liksom i en sammanslutning. Och så var det med de mindre hantverkarna. Hantverkarna voro samtidigt affärsmän. Mössmakaren hade mössor, kopparslagaren hade kopparslagarebutik o.s.v. trädgårdsmästaren sålde sina alster."

Det fanns en hel del tjänare i staden - drängar och pigor av alla slag. Småhantverkare, gesäller, pigor och drängar voro tillsammans med varandra. Det gjorde åtminstone inte i allmänhet ingen skillnad att de stod på god fot med varandra. Det fanns inga riktiga ståndspersoner, d.v.s. av börd. Borgmästaren, disponenten på bryggeriet, grosshandlarna, garvare Warodell och före honom garvare Lundgren, apotekaren, stationsinspektören, länsman, källarmästaren och rådmännen utgjorde socteten. Så var det direktör Lövgren och några fler. Så var det patronerna och fina människor runt om på herrgårdarna. På Hästabacken var det en hop småstuga. De fattiga bodde där. Det var ryggåsstuga med torvtak. Kunde vara en stöva, kammare och kök."
(Uppteckn. Falb. Museum)

Småstugor på Hästbacken.

Småhantverkarna hade sina bostäder och verkstäder i Gamla stan kring Nygatan och Repslagaregatan och på Hästbacken. Bostäderna var trånga och små, ett eller två rum och kök. Verkstaden låg i nära anslutning till bostaden, på gården eller i ett av rummen i bostaden. En del ägde sina småstugor och verkstäder. Andra hyrde. Hantverkaren hade ibland anställda gesäller och lärlingar.

"Bagare Nilsson var det mest kända bageriet i staden på sin tid. Affären hade de i Bazarbodarna - Nilssonsboa".

"...Honom - bagare Nilsson - kommer jag inte ihåg, men hans änka drev det efter hans död i många år. De bakade bröd och karameller. Hon hade ett par jungfrur, som bakade. De fingo ligga i bageriet i en soffa, som stod under bakkbordet. Inne i bagerilokalen stod en stor gryta, där de värmdde vatten. Uppe i taket lågo stänger, på vilka man satte plåtarna, när de skulle jäsa - där var litet och trångt. Så satte man eld under pannan och när vattnet kommit i kok öppnade man locket så att ångan steg mot taket och alla brödplåtarna. Ångan hade någon god verkan på jäsningsen - det kallade man att "kvalma brödet" och ansågs nödvändigt, samt gav det Nilssonska brödet särskilt anseende. Gubben Nilsson och gumma bodde i det lilla rummet ovanpå bageriet".
(H. Svensson 1970)

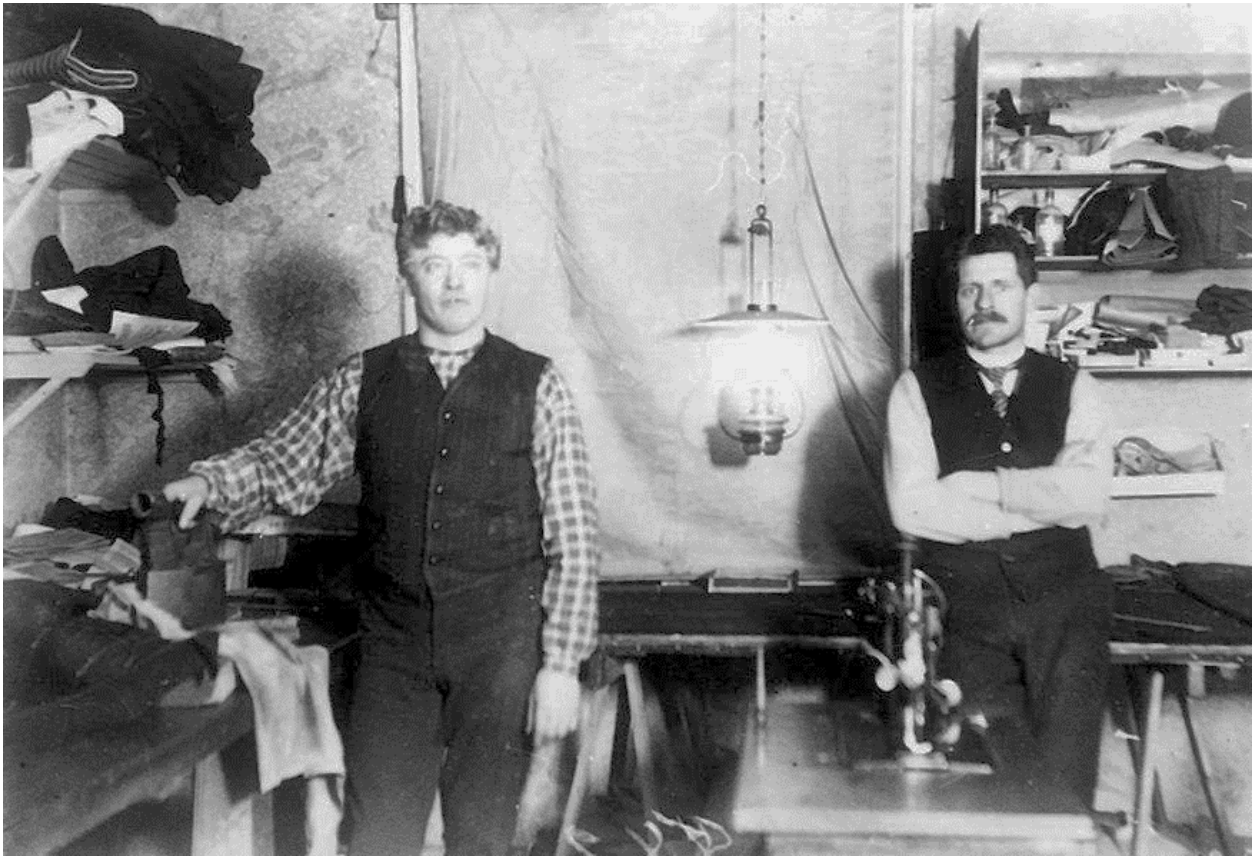
Repslagaregatan 27 "Nilssonska bageriet". Akvarell av Jönn John Liedholm.

Nilssonska bageriet.
Kvinnan i rutig blus är
Kristina Nilsson. Hon
bodde kvar till 1929.

Hantverkarna hade sin fasta kundkrets. Kunden beställde de varor som familjen behövde. Det var viktigt att hålla god kvalitet. Konkurrenten mellan hantverkarna var stor.

Inkomsten varierade efter årstid. En skomakare hade t.ex. sin högsäsong under våren då han i allmänhet fick många beställningar på färdiga skor och lagningar. För att dryga ut inkomsten höll man sig ofta med grisar och höns. På gården odlades grönsaker och potatis.

Skräddarverkstad.

Skomakaryrket

*"Skomakarn, skoloda,
nöstakneppet å pennasuln,
solahandsken, å tummaringen,
å gå te fleckera i månasken."
(Skomakarvisa)*

Skomakaryrket är ett av de äldsta hantverken i Sverige. När städerna bildades under medeltiden utgjorde skomakarskrået ofta den största hantverksgruppen.

På landsbygden arbetade dels sockenskomakaren, dels de kringresande skomakarna som bar med sig alla sina redskap. De skor som tillverkades på landsbygden var vanligtvis grova skor och stövlar. Stadsskomakaren däremot tillverkade skor för finare bruk.

Skomakaren i staden hade en fast verkstad med en stadig kundkrets. Skomakaren både sydde och lagade skor på beställning. I slutet av 1800-talet började skomakaren hålla ett litet lager med färdigsydda skor till försäljning, han kallades partiskomakare.

Fabrikstillverkade skor från 1910-talet.

Skomakarsydda stövlar från 1880-talet.

Den som bara lagade och reparerade skor, kallades för lappskomakare. Bostaden och verkstaden låg ofta i stadens utkant. Lappskomakaren hade inte särskilt hög status bland stadsbefolkningen och andra skomakare.

"Pocka-Petter var lappskomakare och lagade endast - gjorde aldrig skor. Han nog mest halvsulade."

"Skomakaren Petter Jonson var ett av stadens original. Han bodde på Rödestensgatan så länge jag minns. Strängt religiös var han. Han var lappskomakare, liten och trinn till växten. Han levde ogift hela sitt liv. Han uppträdde ofta på religiösa möten med predikningar och små vittnesbörd".

Barnen brukade gå och läsa en ramsa, som de hittat på.

*"Pocka-Petter, Pocka-Petter lagar gamla skor,
och när han kom till tårna,
slängde han dom i vråna."*

*"Det var nu ingen sanning, ty han var hederlig i sitt arbete, men
barnen hade fått ihop denna ramsa, och därför levde den kvar".*
(H. Svensson 1970)

Skomakare under arbete.

Skomakaren köpte läder av garvaren som beredde hudar. Skinnen skulle konserveras, göras mjukt, vattentåligt och tunnt. Det var ett slitsamt arbete. Garvaren skrapade huden ren från köttrester och fett, avlägsnade håren och garvade huden i tvättkar fyllda med barklag. Därefter mjukgjordes huden som nu blivit läder. Ofta låg garverierna i utkanten av staden eftersom det luktade mycket illa att bereda hudar.

"Vid Ellet hade garvare Lundgren sina kar, däri hudarna lades. De luktade, så han fick inte ha dem i staden. Sin läderhandel hade han i hörnet av Prästgårds- och Storgatan, mittemot Silfvéns fastighet."

"Far, som hade litet skomakeri, brukade köpa läder av Warodell. Han köpte hel skiva eller halvt eller kvart, eftersom det lämpade sig och när han var i stan. Warodell hade sin affär just där Rådhusgatan mynnar ut på torget. Han sålde bara läder där. Där var alltid sån ordning i affären - lädret låg på sina hyllor, och varje bit var märkt med ägarens namn, när det var garvat färdigt för hämtning. Var och en fick ett nummer, när de lämnade in skinnen, och det fick stå kvar på skinnen tills det blev färdigt. De lämnade in alla sorters skinn. Det gick väl an att handla av Warodell själv, men frua hans - det var stört omöjligt att göra några affärer med henne. Hon var så svår att handla av, dyr och led på alla sätt."

"Nedanför gasverket och Ellet låg garverierna förr. Där var 1) Kalle Lundgrens och 2) Johan Lundgrens garveri, och sedan tog Warodell vid där."

"Där stod de och sköljde och skrapade sina skinn i bäcken, om det så var 25 grader kallt. Där var en 8-9 kar, vill jag minnas, och var och en hade sina. Jag vill minnas, att Kalle Lundgren tog hand om alltihop på 60-70- talet." (H. Svensson 1970)

Skomakarverkstaden behövde inte vara stor. Skomakardisken stod kanske vid fönstret där det var bra ljus. När elektriciteten kom användes den s.k. skomakarlampen som ljuskälla. På skomakardisken låg alla de verktyg som användes för att laga och sy skor. Här stod också en brännare som användes för att värma en del verktyg.

Den typiska skomakarstolen hade bara tre ben. På golvet stod blötbljan. I den blöttes lädret för att bli mjukt. Lästerna och skorna var uppställda på hyllor längs väggen.

De första skofabrikerna startades på 1890-talet. I Falköping fanns flera skofabriker, bl.a. Mössebergs skofabrik som låg vid Allégatan - Eriksbergsgatan.

Efterhand förändrades skomakarens yrkesroll. Nya maskiner exempelvis skosymaskinen övertog arbetsmomenten. Skoindustrin började konkurrera ut skomakarna. De industritillverkade skorna blev billigare, urvalet blev större och modellerna ansågs mer moderna. Skomakaren kom mer och mer att anlitas endast vid skolagning och reparationer.

Skomakarverkstad inrymd i bostaden. Som gardiner har skomakaren hängt upp skinn till stövlar. Den vita skomakarlampan hänger över bordet.

Skomakare Karlborgs minnen:

"Nu ska jag berätta något om mig själv. Jag är född på landet, och mina föräldrar satte mig i skomakarelära, när jag var så liten, så jag minns knappt hur gammal jag var. Först kom jag till Friggeråker, till en som hette "Pocken". Hos dem var jag i 3 år, och där fick jag betala för mig - 15 riksdaler för alla tre åren.

Jag lärde ut hos en känd skomakare här i staden, som hade sin verkstad i Plåtslagare Medins nuvarande hus i hörnet av Trätorget. Det var en riktig storskomakare, den där Lagerström, ty han hade två lärpojkar och fyra gesäller. Hos honom hade jag 50 öre i veckan ett slag, men första tiden tror jag han betalade 20 kr om året. Det var inga stora löner förr, måtro. Han var väldigt till att driva arbetet, och vi kunde få sitta uppe hela nätterna igenom. Innan jag kom till Lagerström, hade jag varit hos en mästare på landet, och där rymde jag, ty han var så svår. Men då fick jag stryk av mor och fick gå tillbaka igen.

Hos Lagerström lärde jag ut på två år, och då fick jag min gesällbok och gav mig ut i världen. Först reste jag till Stockholm, sedan till Sala, Uppsala, Västerås och Skövde. Mångastans slet jag ont, men mest hade jag det bra. I gesällprov fick jag göra ett par stövlar. När de voro färdiga, kommo mästarna och "bedömde". Jag var kamrat med skomakare Wikström, han som hade skoaffär här vid Storgatan i många år, men han blev aldrig gesäll, ty mästarna godkände honom inte.

I Stockholm fick vi mest betalt efter styck vi gjorde. Två kr 50 öre "för bottning och nygjorda", hette det. Gesällerna halvsulade aldrig, det fick de mer försigkomna lärpojarna göra.

Sedan jag varit ute ett par år, kom jag hit till stan igen till samme Sven Lagerström, jag varit hos förr. Sedan tog jag plats hos en, som hette Söderlund. Jag bodde hela tiden hos mästarna. Mästaren nåttla och skar till. Här fick vi för bottning "2,50 för mans och 2 kr för fruns", hette det.

År 1876 blev jag min egen. På den tiden gjordes inga skor i fabriker - allt beställdes. Det vanliga priset på färdiga skor var "15 kr för mans och 10-12 för fruns", beroende på utförandet.

År 1876 när jag satte upp egen verkstad, voro vi fem skomakare i stan: Larsson, Olsson, Sandkvist, Lagerström och Carlborg.

Jag har allt varit med på landet, så jag vet vad det vill säga att gå i bondstugorna och arbeta. Då hade vi verktygen i en väska och lästaknipa på ryggen. Vi fick alltid gå, men skraddarna blev ofta hämtade, åtminstone sedan de fingo maskin. Jag vill minnas, att jag såg den första skomakaremaskinen här omkring 1868(?), men den hade inte lantskomakare.

Det viktigaste vi hade med oss, när vi gingo från gård till gård, var: "Lästaknipa, pinnasulen, sölahandsken och tummaringen och verktua".

Taxan var, när vi bodde och fick mat på stället, 12 öre för halvsulning och 1 riksdaler för ett par känger, men då fick förstås bonnen släppa till lädret också. Sill och fisk och bröd och potater var det mesta en fick till mat". (H. Svensson 1970)

MEDLEM

SKARABORGS LÄNS SKOMAKERI- & SKOHANDLARE- FÖRBUND

PRISER

reparationer av Skodon

gällande fr. o. m. den 1 April 1927.

	Kr. Öre		Kr. Öre
Mans, sulade o. klackade	6 50	Goss, no. 33—34, sulade o. klackade	4 75
d:o gum.-kl.	7 —	d:o endast sulade	4 —
d:o endast sulade	5 25	d:o klackade ..	1 50
d:o .. klackade	2 25	Flick, no. 34—35 sulade o. klackade	4 75
d:o (gum.-kl. ell. bitar	2 50	d:o endast sulade	4 —
d:o nya klackar	4 50	d:o klackade ..	1 50
Dam, sulade o. klackade	5 —	d:o .. 31—33, sulade o. klackade	4 25
.. .. gum.-kl.	5 50	d:o endast sulade	3 75
d:o endast sulade	4 25	d:o klackade	1 25
d:o .. klackade	1 50	d:o .. 28—30, sulade o. klackade	3 75
d:o gum.-kl. ell. bitar	1 75	d:o endast sulade	3 25
d:o nya klackar	4 —	d:o klackade ..	1 25
Goss, no. 37—39, sulade o. klackade	6 25	Barn, no. 25—27, sulade o. klackade	3 50
d:o endast sulade	5 —	d:o endast sulade	3 —
d:o klackade ..	2 —	d:o klackade ..	1 —
d:o .. 35—36, sulade o. klackade	5 —	d:o no. 19—24, sulade o. klackade	3 —
d:o endast sulade	4 —	do. endast sulade	2 25
d:o klackade ..	1 50	do. klackade ..	1 —

Björnläder-sulor och klackar, extra 1 kr. för mans och 50 öre för dam och barn.

Obs.! Allt arbete utlämnas endast mot kontant likvid.

Skaraborgs läns Skomakeri- & Skohandlareförbund.

Priser för reparationer och lagningar 1927.

Skomakarredskap och skotillverkning

Tillverkning av handgjorda skor:

Måttagning

Först måste kundens fot "mättas". Foten ritades av på ett papper och mått togs på tre ställen: ankel, vrist och hääl.

Lästen

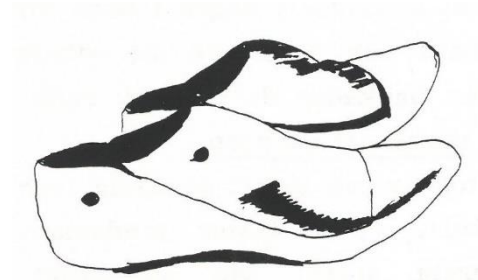
Efter måttagningen putsades lästen till efter kundens individuella mått. Skon byggdes sedan upp kring lästen. Lästen bestod av två delar: läst samt vristdel.

Tillskärning

Nästa moment var tillskärningen. Efter kundens mått klippte skomakaren ut pappersmodeller. Därefter lade han ut pappersmodellerna över skinnet och skar ut delarna med en skomakarkniv. Skomakaren använde olika sorter av skinn, hårdare och starkare skinn till underdelen, sulan, och finare till skons överdel.

Spanning

De olika skinn delarna skulle nu sys ihop. Detta kallades för nåtling. Skinn delarna avtunnades i kanterna med en böjd skomakarkniv. Hål i kanterna gjordes med hjälp av sylar. Sömmarna putsades mjuka och skars ner med en putsholt och en beshyvel. För att hålla skinn bitarna stilla under arbetet, fästes de fast i en spannklämman.

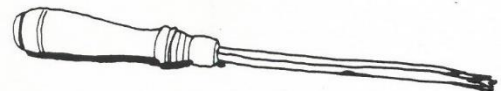
LÄST

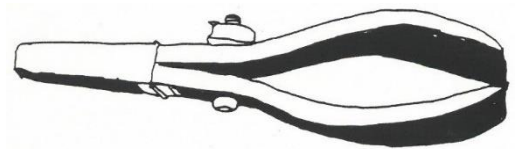
SKOMAKARKNIV

PUTSHOLT

BESHYVEL

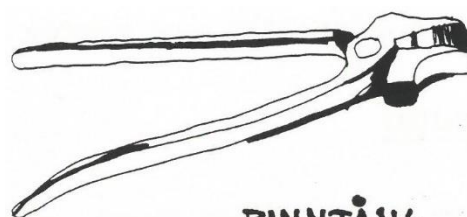
SPANNKLÄMMA

Sulning

Bottenlädret blötlades i några timmar för att bli mjukt och smidigare att arbeta med. Sedan bankades det mot en banksten med skomakar-hammaren. Sulan bestod av två skikt, bindsula, och en yttersula. Först fästes bindsulan, den innersta sulan, vid skoskaftet, sedan lades yttersulan över. Med pinntången sträcktes skinnet runt lästkanten och spikades fast med stift på undersidan en bit över bindsulan. Skomakaren sydde fast sulorna med becktråd eller fäste sulorna med tråpligg. Om skomakaren valde att sy fast sulorna användes flera olika sorters verktyg. En fals eller rand skars runt sulan med en skomakarkniv. Ritsupdragaren användes för att göra skåran djupare. Hål i falsen gjordes med vassa sylar. När yttersulan var fäst, lades klacken på. Tråpligg eller lim användes.

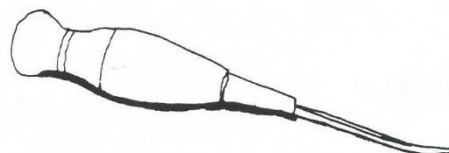
HAMMARE

PINNTÅNG

RITSUPDRAGARE

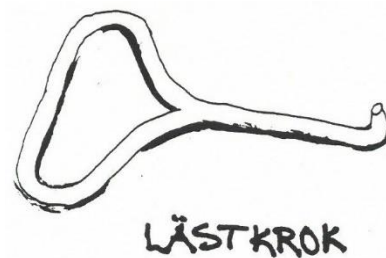
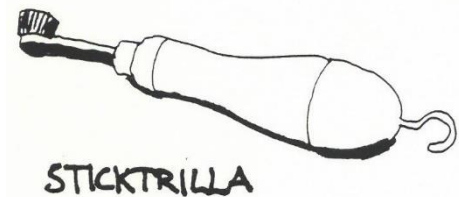
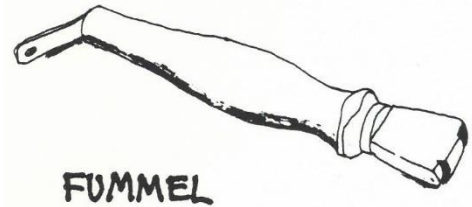
SYLAR

Putsning

Innan skon var färdig skulle skomakaren renskära och putsa klack- och sulkanter. I följande ordning arbetade skomakaren:

1. Sulkanterna skars rena med kniv och frånfällare och putsades med rasp eller sandpapper.
2. Kanterna svärtades med skofärg och vax.
3. Med varma fumlar gned skomakaren in svärtan och vaxet.
4. Sticktrillan användes för att ytterligare snygga till sulkanter. Efter putsningen, drogs skon ur lästen med hjälp av en lästkrok. Klackpligg som stack upp i hälen raspades bort med pliggraspen.

Litteratur och källor

Hellspong, M. / Löfgren, O.: Land och stad. Lund 1974.

Paulsson, G.: Svensk stad. del I. Lund 1976.

Den svenska arbetarklassens historia. Arbetaren i helg och socken del I-II. Red. A. Lindblom
Stockholm 1943.

Söderlund, E.: Den svenska arbetarklassens historia. Hantverkarna del I-II. Stockholm 1949.

Sunsström, I.: Sockenborna. Stockholm 1982.

Hansson, S.: Bland miastare, gesäller och lärpojkar. Stockholm 1931.

Hansson, S.: Ur skomakaryrkets historia. Stockholm 1919.

Forsell, B.: Handskomakeriet i Närke. Örebro 1920.

Jäfvert, E.: Skomod och skotillverkning från medeltid till våra dagar. Stockholm 1938.

Saxon, J.L.: Skomakarn, skräddarn och smen. Stockholm 1934.

Svensson, H.: Gamla hantverkare på 1880-talet. Särtryck ur Falköpings Hantverks- och
Industriförenings årsbok 1945.

Wagner, H.: Minnesskrift över Falköpings hantverksförening 1880 - 1945.

Falbygdens Hembygds- och Fornminnesförenings årsskrift, Falbygden.

Uppteckningar och tidningsurklipp ur Falbygdens museums arkiv.

Tack till skomakare Sven-Erik Riksén för värdefulla uppgifter om äldre skomakeri i Falköping.